

Belâgatta Meânî İlmi

OSMAN ERTUĞRUL*

Öz: Ses ve mana kusurlarından arınmış; telaffuzu açık, manası anlaşılır, dili sade ve akıcı, kulağa hoş gelen ve dizimi mükemmel olan fasih bir kelâmın muktezâ-yı hale uygun olması anlamına gelen Belâgat ilmi, Meânî, Beyân ve Bedî' olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Biz bu makalemizde Meânî ilmini genel hatlarıyla ele alıp Kur'ân-ı Kerimdeki bazı uygulamalarına işaret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Kur'ân, belâgat, meânî, fasih kelâm.

* Öğr. Gör. | Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Semantics in Arabic Rhetoric

OSMAN ERTUĞRUL

Abstract: The science of Arabic rhetoric means that going with the territory for correct speech, which purified from defects of voice and sense, pronounceable, simple and fluent, melodious and perfect composed consists of three branches: Ma'ani or semantics, Bayan or eloquent expression, and Badi' or rhetorical figures. This paper discusses the principles of ma'ani by indicating their applications to the Qur'anic verses.

Keywords: Arabic language, Quran, Arabic rhetoric, semantics, clear word.

Giriş

Allah, insanı yarattı ve ona beyânı/konuşmayı öğretti. Beşer, kalbine gelen mânâları, önce tahayyül (fikir kurma) eder, sonra tasavvur (zihinde şekillendirme) yapar, daha sonra da taakkul (akıl erdirmeye) edip akıl süzgecinden geçirir ve nihayetinde tekellüm (konuşma) aşamasına geçer. Ancak her aşamada o manalardan bir kısmını kaybeder. İnsanın kalp aynasına akseden manaları hiç kirlilmeden ve eksiltmeden, tertemiz ve tastamam olarak muhatabına ulaştırması gerçekten zordur. Bütün bu eksik ve kusurları azaltmak ve telâfi etmek için bir takım kural ve kaideler konulmuştur. Bu kuralların hepsine genel olarak belâgat ilmi diyebiliriz.

Belâgat; lügatte, ‘bir yere varmak ve hedefe ulaşmak’ manasına gelir. Terim olarak, ‘fasih¹ bir kelâmın muktezâ-yı hale² uygun olması demektir.³ Buna, sözü yerinde zamanında doğru ve güzel söylemek de

¹ Fasih; ses ve mâna kusurlarından arınmış olan bir sözün açık ve anlaşılır olmakla beraber telaffuzunun akıcı, kulağa hoş gelmesi ve dizimi mükemmel olması demektir. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed, *Lisânu'l Arab*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999, f-s-h md., c. 10 s. 269; İsfahânî, Râğîb, *el-Müfredâtu fi Ğaribi'l Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, s. 382; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs et-Türâsu'l-Arabî*, Kuveyt, 2004, f-s-h md., c. 7, s. 18; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Mubît*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008, f-s-h md., s. 1248; İbn Fâris, Ebu Hüseyin Ahmed b. Fâris Zekerîyya, 395h. *Mekâyîsü'l-Luĝa*, Thk. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008, f-s-h md. s.738; Yakub, İmyul Bedî' ve Asi, Michel; *el-Mu'cemu'l-Mufassalu fi'l-Luĝati ve'l-Edeb*, Dâru'l-İlmi li'l-Meleyn, Beyrut, 1987, f-s-h, md., c. 2, s. 924.

² Muktezâ-yı hal, durumun gereği veya mütakellimin konuşurken dikkate aldığı hususlardır.

³ Abdu'l-Muteâl es-Sa'îdî, *el-Belâĝatu'l-Âliye, İlmü'l-Meânî*, Mektebetu'l-Âdâb, 2. Baskı, Kahire, 1991, s. 27; Besyûnî, Abdulfettah Feyyûd, *İlmü'l-Meânî*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1986, s. 12; Merâĝî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu'l-Belâĝa*, Dâru Kutubi'l-İlmîyye, 3. Baskı, Beyrut, 1993, s. 35; Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İstîlâbatil-Finûn ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lübnan, 1. Baskı, Lübnan, 1996, c. 1, s. 343; Cürçânî, Ali b. Muhammed Şerif, *Kitâbu't Tarîfât*, Dâru'n-Nefâis, 2. Baskı, Beyrut, 2007, s. 106; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *Belâĝatu'l Vâzıba*, Dâru Kuba, Dimeşk, 2007, s. 13; Habanneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî; *el-Belâĝatu'l-Arabîyye*, Ususuhê ve Ulûmuhê ve Fünûnuhê, I-II, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1996, c.1, s. 129 ; Nusrettin Bolleri, *Belâĝat*, İfav. Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2011, c.1, s.33; Bilgegil, M. Kaya, *Edebîyat Bilĝi ve Teorileri*, *Belâĝat*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989, s. 21; Akkâvî, İn'âm Fevval; *el-Mu'cemul Mufassal fi Ulûmi'l-Belâĝa*, el-Bedî'i ve'l-Beyân ve'l-Meânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 2. Baskı, Beyrut, 1996, s. 268; Cüneyt Eren, -, Vecih Uzunoglu; *Arap Edebîyatında Edebî Sanatlar*, Belâĝat, Sütün Yayınları, İzmir, 2006, s. 23.

diyebiliriz.⁴ Her makâma uygun ayrı bir makâl irâd etmek bir mahâret olduğu gibi gerektiğinde susmak, sözü sultanına bırakmak da ayrı bir erdemdir. İnsanın her dediği hak olmalı fakat her doğruyu her yerde söylemesi onun hakkı değildir. Belâgat, meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ayrı ilimden oluşur. Beyân; bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, kendine ait özel usul ve kuralları olan bir ilimdir.⁵ Murad edilen manayı ifade ederken mecâz, teşbih, istiâre ve kinaye gibi ifâde tarzlarından hangisinin daha kullanışlı olduğunu inceler. Bedî'; sözün mana ve lafız bakımından süslenip güzelleştirilmesiyle ilgili bilgi ve kâideleri inceleyen bir ilimdir.⁶ Zira mana kalbin bam teline dokunurken lafız da kulağa hoş gelmelidir.

Meânî ilmi ise, duruma ve yerine göre söz söyleme sanatıdır. Bu ilim sözün ortama uygun olmasının usulleri, cümle şekilleri, kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kâideleri inceler.⁷ Bu kaideler zaman ve zemine göre değişiklik arz eder. Her zaman ve her yerde kısa ve öz konuşmak belîğ olmak manasına gelmez. Zeki bir muhatabın leblebiyi anlaması için leb demek kâfi gelirken zeki olmayan birisi için deveye hendek anlatmak yetmez. Meânî ilmine vâkıf olan birisi, belâgatın temeline sahip olduğundan daha zeki olur.

Meânî İliminin Bölümleri

Bu ilmin temelini isnâd oluşturur. Isnâd, yüklemi özneye yasla-

⁴ Cüneyt Eren – Vecih Uzunoğlu, *Arapça Belâgat, (Hülâsatu'l-Belâğa)*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

⁵ Mecdî Vehbe, Kâmil Mühendis; *Mu'cemu'l-Mustalabâti'l-Arabiyye fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lübnan, 2. Baskı, Beyrut, 1984, b-d-a md., s. 76; Bolelli, *a.g.e.*, s.33; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 10.

⁶ Bolelli, *a.g.e.*, s.405; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 10.

⁷ el-Hatib el-Kazvîni, *El-İzâb fi Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2003, s. 4, 23; Ahmed Hâşimî, *Cevâbiru'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Dâru İbn Haldun, İskenderiyye, ts., s. 37; es-Sâ'îdî, *a.g.e.*, 38; Fadl Hasan Abbas, *El-Belâğa, Funûnubâ ve Efnûnubâ*, İlmü'l-Meânî, Dâru'l-Furkân, 4. Baskı, Ürdün, 1997, s. 85; Muhammed Ebu Musa, *Hasâisu't-Terkîb*, Mektebetu Vehbe, 4. Baskı, Kahire, 1996, s. 75; Âkûb, İsa Ali, *el-Kâfi fi Ulûmi'l-Belâgatil-Arabiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 1. Baskı, Bingazi, 1993, s. 53; Atik, Abdulaziz, *İlmü'l-Meânî, el-Beyân, el-Bedî'*, Daru'n-Nahdati'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 31; Bâbertî, Ekmeluddîn, *Şerbu't-Telbîs*, el-Munşietu'l-Amme, 1. Baskı, Trablus, 1983, s. 159; Besyûnî, *a.g.e.*, c.1, s. 22; Merâğî, *a.g.e.*, s. 41; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 184; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 137; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 20; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 44; Eren – Uzunoğlu, *Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar*, s. 24.

mak, yani cümle oluşturmak demektir.⁸ Cümlenin diğer bir adı isnad-
dır. Yükleme *müsned*, özneye de *müsnedün ileyh* denir. İsnad, ya haber
ya da inşaadır.

a. Haber

Haber, doğru veya yalan olma ihtimali olan hüküm bildiren bir
sözdür.⁹ Verilen haber gerçeğe uygunsuzsa doğru, değilse yalan hükmüne
varılır. Örneğin ‘Bugün Manisa’ya kar yağdı’ diyen birisi hakkında kar
gerçekten yağmış ise sâdık, yağmamışsa kâzib hükmü verilir.

Haber cümlesi muhataba ya salt bir bilgi vermek ya da onun bildi-
ğini kendisinin de bildiğini ona bildirmek için kurulur. Mesela, ‘Sana
kitap aldım’ haber isnadı muhatabı bilgilendirme amacı güderken ‘Sen
bu kitabı okudun’ cümlesi, yaptığı işin farkında olduğunu gösterir. Bu
maksatların ilkinde *fâide-i haber* (haberinin yararı), ikincisine *lâzım-ı fâide-i
haber* (haberinin yararının gereği) denilir.¹⁰ Haber cümlesi bazen tenşid
(harekete geçirmek), tahassür ve teessüf (üzüntü ve hayıflanma), tevbih
(azarlama), istirham (merhamet dilemek), dua ve beddua, emir ve ne-
hiy, va’ad ve va’id gibi amaçlar için de kullanılır. Bu durum sözün siyâk
ve sibâkından anlaşılır.

Haberin Çeşitleri

Muhatabın durumuna göre cümle kurma şekilleri, ibtidâî, talebi
ve inkârî olmak üzere üç kısımdır.¹¹

a) İbtidâî haber, muhatabın zihni boşsa yani konu hakkında hiçbir
bilgi, tereddüt ve kuşkusu yoksa bilgi vermek için vurgusuz kurulan
cümledir.¹² { إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ } “*Hani onlara elçiler gelmişti*”¹³ ayet-i kerî-
mesi gibi.

b) Talebî haber, muhatabın zihninde kuşku ve tereddüt varsa veri-

⁸ Fatma Serap Karamollaoğlu, *Meânî İlmi*, İşâret yayınları, İstanbul, 2013, s. 27.

⁹ Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 99; Besyûnî, *a.g.e.*, c. 1, s. 23; Âkûb, *a.g.e.*, s. 59; Merâğî,
a.g.e., s. 43; Tehânevî, *a.g.e.*, c. 1, s. 735; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 195; Atik, *a.g.e.*, s. 39;
Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 20; Bolelli, *a.g.e.*, s.189; Eren – Uzunoğlu, *Arap Edebiya-
tında Edebi Sanatlar*, s. 50.

¹⁰ Sadi Çöğenli, *Arapça Belâgat*, Erzurum, 2012, s. 14; Bolelli, *a.g.e.*, s. 195; Eren – Uzu-
noğlu, *Belâgat*, s. 21; Ali Bulut, *Belâgat*, (Meânî, Beyân, Bedî), İfav. Yayınları, İstan-
bul, 2013, s. 53.

¹¹ Çöğenli, *a.g.e.*, 17.

¹² Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 47; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 22.

¹³ Yasin, 39/13.

lecek bilginin aklına yatması için pekiştirilerek kurulmuş cümledir.¹⁴ { إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ } “Şüphesiz ki biz size gönderilmiş elçileriz”¹⁵ ayet-i kerimesi gibi.

c) İnkârî haber ise, muhatabın zihninde kuşkudan öte inkâr varsa tepki derecesine göre bir veya birkaç tekit edatıyla kurulan cümledir.¹⁶ { رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ } “Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz”¹⁷ ayet-i kerimesinde olduğu gibi.

Kelam, bazı nedenlerden dolayı muktezâ-yı zahireye uygun gelmez. Bu durumda muhatabın zihni boş bile olsa, mütereddit makamına konur ve kelam pekiştirilir. Üzerinde inkar alameti olan biri münkir olmasa da münkirmiş gibi görülür ve kelam iki ve daha fazla edatla tekit edilir. Yine aklını kullanan bir münkir, münkir değilmiş gibi varsayılır ve kelam vurgusuz gelir. Bazen de kelam mütekellimin hali dolayısıyla pekiştirilir. Habere bir türlü inanamaması ve olaydan çok etkilenmesi gibi durumlarda pekiştirme yapılır.

Haberi Pekiştirme Edatları

Talebi ve inkârî haberde kullanılan birçok tekit (pekiştirme) edatları vardır. Bunlar arasında, “inne ve enne” إِنْ ; “ibtidâ lâmi” لَأَمْ الْإِبْتِدَاءُ ; “şart emmâsı” أَمَّا الشَّرْطِيَّةُ ; “fasl zamiri” ضَمِيرِ الْفَصْلِ ; “sin ve sevfe harfleri” ; “kad edatı” كَادَ ; “len” harfi لَنْ ; “kasem harfleri” (vâv, bâ, tâ) أَحْرَفُ الْقَسَمِ ; “te’kid nûnları” نُونَا التَّوَكِيدِ ; nefiy harfinin tekrarı (لا، لا) ; “zâid harfler” (مَا، إِنْ، أَنْ، مَا) ; “medih ve zemm fiilleri” حُرُوفِ التَّنْبِيهِ : (emâ, elâ, hâ) ; “tenbih harfleri” (أفعال المدح والذم: نعم، ساء، بئس) ; “kasr edatı” (نَقْصُنْ، عَيْنُنْ، كَلًّا، كَلْتًا، كُلُّ، جَمِيعُ) ; manevi tekit harfleri (أَمَّا، أَلَا، هَا) ; “innemâ” إِنْمَّا gibi edatları saymak mümkündür.¹⁸

Te’kit ya lafızlarla ya da cümlenin terkiibiyle yapılır. “İnne”, “enne” ve “fasl zamiri” ضَمِيرِ الْفَصْلِ إِنْ، أَنْ gibi bir kısım lafızlar isim cümlesinin başına; “kad”, “se”, “sevfe” ve “len” لَنْ، سَوْفَ، لَنْ gibi diğer lafızlar ise fiil cümlesinin başına gelir. Kasem ve bazı zaid harfler ise her ikisine de dâhil olabilir.

¹⁴ Bolelli, *a.g.e.*, s. 206.

¹⁵ Yasin, 39/14.

¹⁶ Çöğenli, *a.g.e.*, 17; Bolelli, *a.g.e.*, s. 206; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 26.

¹⁷ Yasin, 39/14.

¹⁸ es-Sa’îdi, *a.g.e.*, s. 44.

b. İnşâ

Bir haber vermeyen, doğru veya yalan olma ihtimali olmayan, emir, nehiy, şart, tasarı veya istek içeren dilek cümlesine inşâ denir.¹⁹ İnşâ (dilek kipi), talebi (talep bildiren) ve gayr-ı talebi (talep bildirmeyen) olmak üzere ikiye ayrılır.

Talebî İnşâ (Talep Bildiren Dilek Kipi)

Talebî İnşâ; söylendiği anda henüz meydana gelmemiş bir fiilin yapılmasını isteyen isnaddır.²⁰ Bu ise, emir, nehiy, soru, temenni ve nidâ ile yapılır.

c. Emir

Emir; makam bakımından yukarıda olan bir kişinin daha alt seviyede olan birinden henüz yapılmamış bir fiilin yapılmasını istemektir.²¹ Emir vüçûp ifade eder.

Emir için dört ayrı kip vardır. Bunlar; emir fiili (emr-i hâzır), başında emir lââmı bulunan müzâri fiil (emr-i ğâib), emir manasına gelen isim fiil ve emir fiili yerine kullanılan masdardır.²² Bunlara birer örnek verelim. Emr-i Hâzır: { وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ } “*Namazı ikâme edin ve zekatı verin.*”²³ Emr-i Ğâib: { لَنْفِقَ دُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيَنْفِقْ مِمَّا } “*İmkânı geniş olan, imkânına göre nafakayı bol versin. Nasibi sınırlı olan ise Allah'ın kendisine verdiği imkân ölçüsünde nafaka versin*”²⁴ İsim Fiil: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ } “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra sapanlar size zarar veremez.*”²⁵ Masdar: { لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ } “*Allah'tan başkasına ibadet etmeyin! Anneye babaya, akrabaya,*

¹⁹ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 108; Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 62; Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 147; Besyûnî, *a.g.e.*, c. 1, s. 24; Merâğî, *a.g.e.*, s. 61; Tehânevî, *a.g.e.*, c. 1, s. 282; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 221; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 221; Atik, *a.g.e.*, s. 65; Bâbertî, *a.g.e.*, s. 343; Bolelli, *a.g.e.*, s. 229; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 119; Bulut, *a.g.e.*, s. 62.

²⁰ Çöğenli, *a.g.e.*, s. 24; Eren – Uzunoglu, *Belâgat*, s. 27; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 48; Eren – Uzunoglu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar*, s. 61

²¹ Tehânevî, *a.g.e.*, c. 1, s. 263; Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 94; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 231; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 1228; Bulut, *a.g.e.*, s. 64; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 121; Bolelli, *a.g.e.*, s. 236; Eren – Uzunoglu *Belâgat*, s. 27.

²² Bolelli, *a.g.e.*, s. 236.

²³ Bakara, 2/43.

²⁴ Talak, 65/7.

²⁵ Maide, 5/105.

yetimlere, yoksullara güzel muamele edin.”²⁶

Emir kipi bazen asıl anlamından çıkar ve sözün gelişinden anlaşıl-
lan başka manalara gelir. Bu kip dua, iltimas, temenni, tehdit, taciz,
tesviye, teshir, ibâhe, ihâne, irşâd ve te'dib gibi amaçlar için yapılır.
Bunları kısaca açıklayıp birer örnek verelim.

Dua, bir işin olmasını Allah'tan dilemektir. Örnek: { رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا }
{ دُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ } "*Rabbimiz! Günahlarımızı affet. Kusurlar-
ımızı bağışla. Canımızı iyilerle beraber al.*"²⁷

İltimâs, makam bakımından aynı seviyedeki insanlardan birinin
diğerinden bir işi yapmasını istemesidir.²⁸ İki kardeş veya iki arkada
arasında olur. Örnek: { قَالَ يَبْنَؤُا أَمْ لَا تَأْخُذُ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي } "*Ey anamın oğlu!
dedi Harun, "lütfen sakalımdan, saçımdan beni çekeştirip durma"*"²⁹

Temennî, meydana gelmesi çok zor veya imkânsız olan bir şeyin
olmasını arzulamaktır.³⁰ { رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ } "*Ey Rabbimiz!
Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zul-
metmiş oluruz.*"³¹

Tehdit, bir işin vukuunda fâilin zarar göreceğini ifade eden emir-
dir.³² Örnek: { قُلْ أَنْتُمْ لَهَا عِدَانٌ إِنَّهُ لَا يَأْتِي الْبِلْغَاءَ } "*De ki: "Siz bekleyin. Şüphesiz biz de
bekliyoruz."*"³³

Ta'cîz, muhatabın bir şeyi yapmaktan âciz kalacağını ifade etmek-
tir.³⁴ Örnek: { وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ } "*Eğer ku-
lumuz indirmediğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheleniz varsa,
haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin*"³⁵

Tesviye, birbirine zıt hallerin söz söyleyen için eşit olduğunu ifade
etmektir.³⁶ Örnek: { اِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ } "*Onlar için ister bağışlanma*

²⁶ Bakara, 2/83.

²⁷ Âl-i İmran, 3/193; ayrıca bkz.: Neml, 27/19; Taha, 20/25, 29; Nuh, 31/28.

²⁸ Bolelli, a.g.e., s. 241.

²⁹ Tâhâ, 20/94.

³⁰ Bolelli, a.g.e., s. 242; Karamollaoglu, a.g.e., s. 124; Bulut, a.g.e., s. 68; Eren – Uzunoğlu,
Belâgat, s. 30.

³¹ Mu'minûn, 23/107.

³² Bolelli, a.g.e., s. 242; Bulut, a.g.e., s. 65

³³ En'am, 6/158; ayrıca bkz.: Zümer, 39/8; Fussilet, 41/10.

³⁴ Bolelli, a.g.e., s. 244; Bulut, a.g.e., s. 65;

³⁵ Bakara, 2/23, ayrıca bkz.: Âl-i İmran, 3/168; Yunus, 10/38; Rahman, 55/38.

³⁶ Bulut, a.g.e., s. 68; Bolelli, a.g.e., s. 245;

*dile, ister dileme (fark etmez.)*³⁷

Teshîr, alay etme ve küçümseme ifade eden emirdir.³⁸ Örnek: { قَالَ لَهُمْ مُوسَى الْفَوَا مَا أَنْتُمْ مُلْفُونَ } “Mûsâ onlara: "Ortaya atacağımız ne varsa atm, hünerinizi gösterin" dedi"³⁹

İbâhe, bir işin mübah olduğunu, muhatabın onu yapıp yapmamakta serbest bırakıldığını ifade eden emir kipidir.⁴⁰ Örnek: { فَذَا فَضِيَّتْ } “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılm.”⁴¹

İhâne, muhatabı hor görme ve küçümsemeye delalet eden emirdir.⁴² Örnek: { ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ } “Tat bakalım! Hani sen üstündün, kudretliydin, asıldın.”⁴³

İrşâd, doğru yolu gösteren ve nasihat eden emirdir.⁴⁴ Örnek: { إِذَا وَاهَجُرُوا هُنَّ فِي } “Bellî bir süre için birbirinize borçlandığımız zaman bunu yazm”⁴⁵

Te'dîb, terbiye etme manasında emirdir.⁴⁶ Örnek: { وَالْمَصَاحِبِ } “Onları (hanımlarımızı) yataklarında yalnız bırakın”⁴⁷

d. Nehiy / Yasaklama

Nehiy, emrin zıddı olup konumu ne olursa olsun, muhataptan bir fiili yapmamasını talep etmektir.⁴⁸ Nehyin tek sığası, müzari fiilin başına getirilen “lâ”dır. Bu kip, belâgatte yasaklamanın dışında birçok gaye için de gelebilir. Bunlardan bazıları; dua, irşad, iltimas, temennî, tevbih, te'yis, tehdit, tahkir ve tesviyedir.

Bu gayelerin her birisi için birer örnek verelim. Dua: { رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا } “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tut-

³⁷ Tevbe, 9/80; ayrıca bkz.: Tûr, 52/16.

³⁸ Bolelli, *a.g.e.*, s. 246.

³⁹ Yunus, 10/80; ayrıca bkz.: Hûd, 11/32; Bakara, 2/65.

⁴⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 64; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 111.

⁴¹ Cuma, 62/10; ayrıca bkz.: Bakara, 2/187; Nur, 24/33.

⁴² Bolelli, *a.g.e.*, s. 247; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 125

⁴³ Duhan, 44/49; ayrıca bkz.: İsrâ, 17/50; Nebe, 78/30; Nisa, 4/138.

⁴⁴ Bolelli, *a.g.e.*, s. 248; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 123.

⁴⁵ Bakara, 2/282; ayrıca bkz.: A'raf, 7/199.

⁴⁶ Bolelli, *a.g.e.*, s. 249.

⁴⁷ Bakara, 4/34; ayrıca bkz.: Talak, 65/2.

⁴⁸ Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 240; Bulut, *a.g.e.*, s. 67; Bolelli, *a.g.e.*, s. 254; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 128; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 28; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 30; Eren – Uzunoğlu, *Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar*, s. 66.

ma!”⁴⁹ İrşâd: { فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ } “Öyle ise, sakın yetimi güçsüz bulup bakkını yeme, sakın onu küçümseyip üzme. İsteyene de kaba davranma, onu azarlama!”⁵⁰ İltimas: لَا تَبْرَحْ مِنْ مَكَانِكَ حَتَّىٰ أَرْجِعَ إِلَيْكَ “Ben senin yayına dönünceye kadar yerinden ayrıлма. Temennî: Olması arzu edilen şeyler هَلْ، هَلَا، لَوْ، لَوْمًا، لَوْلَا gibi harfler kullanılarak ifade edilir. Örnek: { قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مَسْتُ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًا مَنْسِيًا } Hz. Meryem: “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım! dedi.”⁵¹ Tevbîh / Kınama: { وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ } “Batılı hakka karıştırmayım, bile bile gerçeği gizlemeyin!”⁵² Te’yis (Ümitsizliğe düşürme): { لَا تَعْتَدُوا فَاذْكُرْتُمْ بَعْدَ } Ey Münâfıklar! “Hiç boşuna özür dilemeyin. Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz.”⁵³ Tehdit: لَا تَسْتَرْ الْعَبْدَ إِلَّا وَالْعَصَا مَعَهُ Köleyi ancak sopayla beraber satın al. Tesviye: آمَنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا Ona ister inanın, ister inanmayın.

e. İstifhâm

İstifhâm, daha önce bilinmeyen bir şey hakkında soru sorarak bilgi istemektir.⁵⁴ İstifham için أَيُّ؟، أَنَا، أَيَّانَ، أَيُّ؟ soru edatları kullanılır. “E” harfi hem tasdik hem de tasavvur için kullanılırken “hel” sadece tasdik için diğerleri ise, yalnız tasavvur için kullanılır. Bunların her birisine kısaca bakıp birer örnek verelim.

a) Hem Tasavvur Hem de Tasdik için Kullanılan “Hemze” (أ) Soru Edatı: Tasavvur, zihinde oluşan birden fazla hükmün gerçeğini öğrenmek, anlamak ve idrak etmek için sorulan sorudur. Örnek: أَيْبَسُ فِي الْإِنَاءِ أَمْ عَسَلٌ؟ Kaptaki pekmez mi yoksa bal mı? Tasdik ise, hükmü muhataba kabul ettirmek ve ondan onay almak için sorulan sorudur.⁵⁵ Örnek: { قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَا يَا إِبْرَاهِيمُ } “Söyle bakalım İbrâhim! dediler,

⁴⁹ Bakara, 2/286; ayrıca bkz.: Âl-i İmran, 3/8, 194; A’raf, 7/150.

⁵⁰ Duha, 93/9, 10; ayrıca bkz.: Maide, 5/101.

⁵¹ Meryem, 19/23; ayrıca bkz.: En’am, 6/27; Furkan, 25/27; Mu’min, 40/1, 36.

⁵² Bakara, 2/42; ayrıca bkz.: Hucurat, 49/11; Mu’minûn, 23/108.

⁵³ Tevbe, 9/66.

⁵⁴ Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 168; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 258; Bâbertî, *a.g.e.*, s. 146; Bolelli, *a.g.e.*, s. 263; Bulut, *a.g.e.*, s. 70; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 134; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 30; Eren – Uzunoğlu, *Belagat.*, s. 32; Eren – Uzunoğlu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar*, s. 69.

⁵⁵ Eren – Uzunoğlu, *Belagat*, s. 33.

"tanrularımıza karşı bu işi sen mi yaptın?"⁵⁶ (Sen yaptın değil mi! Haydi itiraf et.) Görüldüğü gibi tasavvur sorusunda muhataptan salt bilgi istenir. Tasdik sorusunda ise var olan bilginin onaylatılması hedeflenir. Bu soruya cevap olarak 'evet' ya da 'hayır' demek yeter, ama tasavvur sorusuna yetmez; var olan bilgi hakkında açıklayıcı bir hüküm vermek gerekir. Tasdik sorusundan sonra "em" gelirse "munkatı", tasavvurdan sonra gelirse "muttasıl" olur. Bu edatı muadili/dengi takip eder.

b) Sadece Tasdik için Kullanılan "Hel" (هَلْ) Soru Edatı: Tasdik ifade eden ve sadece olumlu hükümlerin onaylanması için kullanılan⁵⁷ "hel" den sonra "em" gelirse, 'munkatı' olur. Soru bir şeyin varlığı hakkında ise 'basit', özelliği ile alakalıysa 'mürekkep munkatı' adını alır.⁵⁸ Basit munkatıya bir örnek: هَلْ الْحَرَكَةُ مَوْجُودَةٌ؟ Hareket var mı? Mürekkep munkatıya bir örnek: هَلْ الْحَرَكَةُ دَائِمَةٌ؟ Hareket devamlı mı?

c) Sadece Tasavvur için Kullanılan Diğer Soru Edatları: "Mâ / Ne?" (مَا) : 'Mâ' akılsız varlıklar için kullanılır. Bu soruyla bir şeyin tarif edilmesi veya hakikati istenir. Örnek: { وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى؟ } "Ey Musa! Sağ elindeki nedir?"⁵⁹ Hem ismin hem de fiilin önüne gelebilir. Örnek: { مَا الْقَارِعَةُ، مَا الْقَارِعَةُ، مَا الْقَارِعَةُ، وَمَا أَتْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ؟ } "Kâri'a! Nedir o kâri'a? Kârianın ne olduğunu sen bilir misin?"⁶⁰

"Men / Kim?" (مَنْ) : 'Men' akıllı varlıklar için kullanılır. Hem hakiki hem de mecâzî olabilir. Örnek: { مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ؟ } "Allah'a giden yolda bana yardım edecek kim var?"⁶¹

"Eyyü / Hangi?" (أَيُّ) : Bir işin hangi şeyi kapsayıp kapsamadığını sormak ve müşterek şeyleri belirlemek için kullanılır. Örnek: { أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدْبًا؟ } "Bu iki zümreden, (mümin ve kâfirlerden) hangisinin makamı daha üstün, grup ve topluluğu daha muteberdir?"⁶²

"Kem / Kaç?" (كَمْ) : Bilinmeyen bir miktarın sayısını öğrenmek için sorulur. Örnek: كَمْ لِيرَةً لَكَ؟ Kaç liran var?

⁵⁶ Enbiya, 21/68; ayrıca bkz.: En'am, 6/74, 144; Nâzi'ât, 79/27; Vâki'a, 56/64, Muhammed, 47/24.

⁵⁷ Bolelli, a.g.e., s. 265; Bulut, a.g.e., s. 71.

⁵⁸ Karamollaoglu, a.g.e., s. 137.

⁵⁹ Tâhâ, 20/17; ayrıca bkz.: İnfitar, 82/17; Hâkka, 69/1, 2.

⁶⁰ Kâri'a, 101/2, 3.

⁶¹ Âl-i İmran, 3/52.

⁶² Meryem, 19/73.

“Keyfe / Nasıl?” (كَيْفَ) : Durum hakkında bilgi almak için sorulur. Örnek: { رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى } “*Ya Rabbî, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?*”⁶³

“Eyne / Nerede?” (أَيْنَ) : Bir işin yapıldığı yerin belirlenmesi için sorulur. Örnek: { يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَقَرُّ } “*İşte o gün insan, 'kaçacak yer neresi?' der.*”⁶⁴

“Ennâ / Nerede? Nereden? Ne zaman? Nasıl?” (أَنَّى) : Mekan zarfına delalet eder. Örnek: { أَنَّى لَكَ هَذَا } “*Bu sana nereden? (geliyor).*”⁶⁵

“Metâ / Ne zaman?” (مَتَى) : Geçmiş veya gelecek bir zamanın belirlenmesi için sorulur. Örnek: { مَتَى نُنصِرُ اللَّهَ } “*Allah’ın yardımı ne zaman?*”⁶⁶

İstifhâm Harflerinin Diğer Manaları

İstifhâm harfleri bazen soru sormaktan başka amaçlar için kullanılır. Siyakdan anlaşılan bu durumların bazıları şunlardır:

a) Takrîr: Muhatabın bildiği bir şeyi ikrar ve itiraf etmesi için kullanılır.⁶⁷ Örnek: { أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ } “*Görmedin mi? Rabbim Âd’a (kavmine ne yaptı?)*”⁶⁸

b) İnkâr: Bir şeyin kabul edilmemesidir. Tevbîh / azarlama veya inkar / yalanlama ifâde eder. Azarlamaya bir örnek: { قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ } “*Yûsuf dedi ki: "Siz (benüz) cabil kimseler iken Yûsuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?"*”⁶⁹ Yalanlamaya örnek: { قُلْ إغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا } “*De ki: Allah’tan başkasını veli mi edineyim!*”⁷⁰

c) İstibtâ’: Vaad edilen bir şeyin geciktğini istifhâm yoluyla bildirmektedir.⁷¹ Örnek: { مَتَى نُنصِرُ اللَّهَ } “*Allah’ın yardımı ne zaman?*”⁷²

⁶³ Bakara, 2/260.

⁶⁴ Kıyâme, 75/10.

⁶⁵ Âl-i İmran, 3/37.

⁶⁶ Bakara, 2/214.

⁶⁷ Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 141; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat.*, s. 38; Bulut, *a.g.e.*, s. 75; Bolelli, *a.g.e.*, s. 286; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁸ Fecir, 89/6; ayrıca bkz.: Murselât, 77/16, 20; İnşirah, 94/1; Beled, 90/8, 9; Tîn, 95/8; Zümer, 39/36; Enbiya, 21/62; Maide, 5/116; Şu’arâ, 26/18; Duha, 93/6,7; Fil, 105/2; İnsan, 76/1.

⁶⁹ Yusuf, 12/89; ayrıca bkz.: Kehf, 18/37; Saffât, 37/25; Bakara, 2/44.

⁷⁰ En’am, 6/14; ayrıca bkz.: Hûd, 11/28; İsrâ, 17/40; Ahkâf, 46/35.

⁷¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 74; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat.*, s. 42.

⁷² Bakara, 2/214.

d) Te'acub: Bir olay karşısında şaşırma, kabullenememe anlamındadır. Örnek: { كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ } “Allah'ı nasıl inkar ediyorsunuz?”⁷³

e) Emir ve Teşvik: Bir şeyin yapılmasını veya bırakılmasını istemek ve yönlendirmek anlamındadır. Örnek: { فَبَيْتِ اللَّهِ مُكْرِمَاتٍ } “Artık bunlara son verdiğiniz değil mi?”⁷⁴ { وَاقْصِرْ بَيْنَ يَدَيْكَ مِنَ الْكُفْرِ } “Yemin olsun: Biz, ders alımsın diye Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Haydi var mı düşünen ve ibret alan?”⁷⁵

f) Nehiy ve Nefy: Muhatabın aklını uyarmak, düşünmeye sevk etmek ve bir şeyi bırakmasını istemek anlamındadır. Örnek: { اِنْحَشِرْهُمْ } “Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz? Eğer mu'min iseniz daha evvel Allah'tan başyete duymalısınız”⁷⁶

g) Tecâhül: Bir işi veya şahsı aşağılamak amacıyla bilmezlikten gelmek demektir.⁷⁷ Örnek: { اِنزِلْ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا } Müşrikler: “Kur'an aramızdan ona mı indirildi?”⁷⁸

f. Nidâ / Ünlem

Nidâ, konuşan kimsenin, muhataptan kendisine yönelmesini istemesidir.⁷⁹ Nidânın gayesi; çağırılana önemli bir şeyi haber vermektir. Bundan dolayı nidâdan sonra genellikle emir, nehiy, istifham ve şer'i bir hüküm gibi önemli şeyler gelir. Nidâ harfleri sekiz tanedir. Bunlardan ikisi yakın diğerleri uzak için kullanılır. Münâda uzakta bile olsa bazen yakındaymış gibi yakın nidâ harfleriyle çağırılır. Bundaki amaç; onun hiç unutulmadığını, akıldan çıkmadığını ve kalbe devamlı yakın olduğunu bildirmektir. Bazen de yakında bulunan bir kimse sanki uzaktaymış gibi nidâ edilir. Bundaki gaye ise, onu yüceltmek veya küçümsemek yahut gafletine işaret etmektir.

a) Yakın nidâ harfleri; “E!” ve “Ey!” أي dir. Örnekler: اِحْمَرَّةُ! اصْحَحْ اِحْمَرَّةُ! اي عي نومان! لا تنم في الفصل اي Hamza! Uyan”, اي نومان! Sınıfta uyuma.

⁷³ Bakara, 2/28; ayrıca bkz.: Neml, 27/20; Hûd, 11/72.

⁷⁴ Maide, 5/91.

⁷⁵ Kamer, 54/17.

⁷⁶ Tevbe, 9/13, nefy için bkz: Rahman, 55/60.

⁷⁷ Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 43;

⁷⁸ Sâd, 38/8.

⁷⁹ Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 264; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 240; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 46; Eren – Uzunoğlu, *Edebî Sanatlar*, s. 89; Karamollaoglu, *a.g.e.*, s. 148; Bulut, *a.g.e.*, s. 78; Bolelli, *a.g.e.*, s. 297.

b) Uzak nidâ harfleri; *يا، آ، أيا، هيا، أي، وا* dır. Örnekler: *يا أيها النبي!* Ey şâni yüce Nebi! *يا رب!* Ey Allahım!

Nidânın Diğer Anlamları

Nidâ üslûbu siyak ve karinelere anlaşılan delillerle asıl manasından çıkararak başka anlamlar ifade edebilir. Bazıları şunlardır:

a) Tehassür, hayıflanmak, üzölmek, kederlenmek, hasret çekmek ve inlemek anlamına gelir.⁸⁰ Muhatabın bildiğı bir şeyi ikrar ve itiraf etmesi için kullanılır.⁸¹ Örnek: { *يا حسرتي على ما فرطت في جنب الله* } “*Rab-bime karşı yaptığım bunca kusurdan dolayı yazıklar olsun bana!*”⁸²

b) Tenbih, uyarma, ikaz etme anlamındadır. Örnek: *يا رب كاسية في الدنيا عارية في الآخرة* (Ey İnsanlar!) Dünyada nice giyinik kadınlar vardır ki ahirette çıplaktır.⁸³

c) İğra, muhatabı bir şeye teşvik etmek demektir.⁸⁴ Örnek: *يا مظلوم! تكلم* Ey mazlum! Konuş. *يا شجاع! تقدم* Ey cesur! İlerle.

d) İstiğâse, yardım istemektir. Örnek: *يا للناس! للسوريا* Ey insanlar! Suriye’ye yardıma koşun.

e) Nubde, ağıt yakmak ve yakınmak için kullanılan nidadır.⁸⁵ Örnek: *يا سوريًا! Vâh Suriye!*

f) Dua, Allah’a yalvarma ve O’ndan dilekte bulunmak için kullanılan nidadır. { *يا رب اجعلني مقيم الصلاة ومن ذريتي ربنا وتقبل دعاء* } “*Ya Rabbi! Beni de, neslimi de namazı devamlı olarak ve gereğince kılan kullarından eyle! Duamı, lütfen kabul buyur Ya Rabbi*”⁸⁶

2. Cümlenin Öğeleri

İster haber/hüküm, ister inşa/istek olsun her cümlenin iki öğesi vardır. Bunlardan ilki müsned, diğeri müsnedün ileyhtir.

2.1. Müsned

Müsned, nisbet edilen kelime demektir. Kendisiyle müsnedün

⁸⁰ Bolelli, *a.g.e.*, s. 303; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 149.

⁸¹ Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 141; Eren – Uzunoğlı, *Belâgat.*, s. 38; Bulut, *a.g.e.*, s. 75; Bolelli, *a.g.e.*, s. 286; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 34.

⁸² Zümer, 39/56; ayrıca bkz.: Furkan 25/27-29; Nebe, 78/40.

⁸³ Sahih-i Buhâri, İlim, 40; Teheccüt, 5; Libas, 31; Edeb, 121; Trimizi, Fiten, 30.

⁸⁴ Bulut, *a.g.e.*, s. 79; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 150; Bolelli, *a.g.e.*, s. 304.

⁸⁵ Bolelli, *a.g.e.*, s. 304; Bulut, *a.g.e.*, s. 81.

⁸⁶ İbrahim, 14/40.

ileyh üzerine hüküm verilen unsurdur.⁸⁷ Müsnedler, tam fiil (يَكْتُبُ زَيْدٌ) (الرَّسَالَةَ); isim fiil (يَلْتَهُ); mübtedanın haberi (الطَّالِبُ زَكِيٌّ); haber yerine merfu ile yetinen mübteda (أَنْتَ بِوَأَجِبِكَ); inne ve kardeşlerinin haberi (إِنَّ) (الْصِّدْقُ فَضِيلَةٌ); kâne ve kardeşlerinin haberi (كَانَ الْوَلَدُ صَغِيرًا); emir fiil yerine kullanılan masdar (وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا) şeklinde olabilir.⁸⁸

2.2. Müsnedün İleyh

Müsnedün ileyh, kendisine bir hükmün isnad edildiği unsurdur. Müsnedün ileyh, fâil (قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ); nâibu fâil (يُكْرَمُ الصَّيْفُ); haberi zikredilen mübtedâ (رَيْدٌ عَالِمٌ); inne ve kardeşlerinin ismi (إِنَّ الصِّدْقَ فَضِيلَةٌ); kâne ve kardeşlerinin ismi (كَانَ الْوَلَدُ صَغِيرًا) şeklinde gelebilir.

Müsned ve Müsnedün İleyhin Durumları

Edip, kurduğu cümledeki zikrettiği her haberde özel bir gaye güder. Gayesini ifade etmek için zikir-hazf, takdîm-te'hir ve ta'rif-tenkir gibi hale uygun çeşitli sanatlar kullanır. İşte bunlar müsnedin ve müsnedün ileyhin hallerini gösterir.

a. Zikir

Zikir, söylenmesi gereken kelimelerin cümlede bulunmasıdır.⁸⁹ Bir cümlede müsnedün ileyhin yani mübtedâ veya fâilin zikredilmesi esastır. Ancak bazen belâği maksatlardan dolayı hazf de yapılabilir. Müsnedün ileyhin zikredilme sebeplerinden bazıları şunlardır:

a) Konuyu daha fazla izah etmek ve muhataba verilmek istenen mesajı zihnine yerleştirmek için müsnedün ileyh zikredilir. Örnek: { *أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* } “İşte bunlardır Rableri tarafından doğru yola ulaştırılanlar. Ve işte bunlardır felâh bulanlar.”⁹⁰

b) Muhatabın önem verdiği ve kutsadığı mütekellimin sözünü daha fazla dinlemek kastyyla söz uzatılır. Örnek: { *وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى* } “Ey Musa sağ elindeki nedir?”⁹¹ Sorusuna Hz. Musa'nın (a.s.) ‘o âsamdır’ demesi yeterliyken Allah’a daha çok muhatap olabilmek için sözü

⁸⁷ Muhammed Ebu Musa, *a.g.e.*, s. 302.

⁸⁸ Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 48.

⁸⁹ Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 249; es-Sa'îdî, *a.g.e.*, s. 63; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 312; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 40; Merâğî, *a.g.e.*, s. 85; Atîk, *a.g.e.*, s. 129; Bolelli, *a.g.e.*, s. 397; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 54; Eren – Uzunoğlu, *Edebî Sanatlar*, s. 103.

⁹⁰ Bakara, 2/5.

⁹¹ Tâhâ, 20/27.

uzatıp ‘onun üzerine dayanırım, onunla davalarım yaprak çırparım, ayrıca onunla daha birçok ihtiyacımı gideririm’ demesi gibi.

c) Karinenin delaletinin zayıflığı sebebiyle ihtiyaten zikredilir. Örnek: ‘Câhiliyye döneminde Arapların en cesuru ve cömerdi kimdi?’ sorusuna cevap olarak sadece ‘Antere ile Hatem’ demek yetersiz kalır ve ‘Antere en cesuru, Hatem de en cömerdiydi’ denerek ihtiyat yapılır.

d) Müsnedin, müsnedün ileyhe mahsus olduğunu ifade etmek için zikredilir. Örnek: { لَّهُمْ فِي الدُّنْيَا جَزَاءٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ } “Onlar için dünyada zillet, âhirette ise müthiş bir azap vardır.”⁹² Ayet-i kerimede “lehüm” ifadesi tekrar edilmiştir. Bunun sebebi, bu kişilerin dünyada rezillîğe müstehâk oldukları gibi; ahirette de büyük bir azaba dâcâr olacaklarını açıklamak olabilir.

Müsnedin zikredilme sebeplerinden bazıları ise şunlardır:

a) Muhatabın kalın kafalı olduğunu anlatmak için zikredilir. Örnek: { أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَانَا يَا إِبْرَاهِيمُ } “Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza Ey İbrahim?”⁹³ Sorusuna Hz. İbrahim’in (a.s.) ‘belki şu büyükleri yapmıştır’ demekle yetinmiyor ve ‘eğer konuşulabilip te kendilerini kimin kırdığını söyleyebileceklerse sorun bakalım onlara’ diyerek muhataplarının ne kadar kalın kafalı olduklarını izah ediyor.

b) Muhatabı taltif ve teşvik etmek için zikredilir. Örnek: { فَضَّلَ ... اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً } “Allah malları ve canları ile mücadele edenleri, derece bakımından cibada gitmeyenlerden üstün kılmıştır.”⁹⁴ Bu ayet-i kerimede müsnedün ileyh olan “Allah” lafzının ayetin devamında dört kez tekrarlanmış olması verilen haberin kesinliğini ifade eder. Cümlede müsned olan “faddale” (فَضَّلَ) fiili, muhatabı teşvik etmek için bir kez daha tekrarlanmıştır.

c) Muhatabın hükmünü ve yanlış itikadını reddetmek için müsned zikredilir. Örnek: “O çürümüş kemikleri kim diriltecek!” diye soran kâfirlere cevap olarak { قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ } “De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüünü bilir”⁹⁵ denerek haşır ispat edilmiştir.

⁹² Bakara, 2/114.

⁹³ Enbiya, 21/62.

⁹⁴ Nisa, 4/95.

⁹⁵ Yâsin, 36/79.

b. Hazf

Hazf, bir ibarede söylenilmesi gerekmeyen kelimelerin bir veya bir kaçını ya da bazı cümleleri kaldırma suretiyle yapılan söz kısaltmasıdır.⁹⁶ Cümlede esas olan verilen hükme hangi lafız delâlet ederse onu zikretmek; manası sibaktan anlaşılan diğer lafızları hazfetmektir. Hazf yapmak gerekirken zikir yapmak belâğata ters düşer.

Müsnedün ileyhin (mübtedâ veya haberin) hazfını gerektiren sebeplerden bazıları şunlardır:

a) Kendisine delâlet eden bir karinelerin bulunması durumunda mübtedâ veya haber hazfedilir. Böylece abes ve bıkkınlık veren zikirden sakınılmış olur. Örnek: { صُمْ بِكُمْ عُمَىٰ فَهَمْ لَا يَزُجَعُونَ } “*Sağır, dilsiz ve kördürler onlar. Onun için bakka dönmezler.*”⁹⁷ Bu hükümlerin her birisinin başına mübtedâ görevinde olan هُمْ “onlar” zamiri zikredilseydi cümle edebî özelliğini kaybedecekti.

b) Mübtedâ veya haberin muhatap tarafından bilinmesi durumunda yine de müsnedün ileyhi zikretmenin bir faydası yoktur. Örnek: { عَلِمَ الْعُغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ } (Allah) “*Görünmeyeni de görüneni de dir.*”⁹⁸ Ayet-i kerimesinde lafzatullahı zikretmeye gerek yoktur.

c) Müsnedün ileyih mütekellim tarafından biliniyorsa muhataba tekrar belirtmeye gerek yoktur. Örnek: { فَإِذَا فُضِّبَتِ الصَّلَاةُ } “*Namaz tamamlanınca*”⁹⁹ ayeti ‘namazı tamamladığınız vakit’ anlamındadır. Mu’minlerin namazlarını kılacakları zâhiren bilinmediği için meçhul sigası ile gelmiştir.

d) Medih ve zemm makamında hazfedilebilir. Örnek: { الرَّ كِتَابٌ } { أَحْكَمْتَ آيَاتُهُ تَمَّ فَصَلْتٌ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ } “*Elif, Lâ, Râ. Bu Öyle bir kitaptır ki ...*”¹⁰⁰ Ayet-i kerimesi medih makamında olduğu için fiiler meçhul sigası ile gelmiş ve müsnedün ileyih hazfedilmiştir.

Müsned, müsnedün ileyhten sonra cümlede olması gereken ikinci unsurdur. Hazfedildiğinde kendisine delâlet eden karine varsa bazı

⁹⁶ Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 258; es-Sa’îdi, *a.g.e.*, s. 64; Muhammed Ebu Musa, *a.g.e.*, s. 153; Atîk, *a.g.e.*, s. 119; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 164; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 49; Eren – Uzunoğlu, *Edebî Sanatlar*, s. 94; Bolelli, *a.g.e.*, s. 397.

⁹⁷ Bakara, 2/18.

⁹⁸ En’am, 6/73.

⁹⁹ Cuma, 62/10.

¹⁰⁰ Hûd, 11/1.

sebeplerden dolayı müsned hazfedilir. Bu sebeplerin bazıları şunlardır:

a) Abesle iştiğal etmemek için müsned hazfedilir. Örnek: { أَنْ اللَّهُ { } بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ } “Allah da, Resulü de müşriklerden beridir.”¹⁰¹ Ayet-i kerimesinde “beri” olma lafzını bir kez daha Rasûlullah için de zikretmeye gerek yoktur.

b) Önünde müsnele delâlet eden bir cümle varsa bir daha zikredilmez. Örnek: { أَكَلَهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا } “Yemişleri de dâim, gölgesi de”¹⁰² Buradaki “dâim” lafzını gölge için de bir daha tekrar etmeye gerek yoktur.

c) Bir sorunun cevabında müsned hazfedilir. Örnek: { وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ { } خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولَنَّ اللَّهُ } “Şayet onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye soracak olursan, elbette "Allah'tır" diye cevap vereceklerdir”¹⁰³ Bu cevapta خَلَقَهُنَّ اللَّهُ fiili hazfedilmiştir.

d) Fücâiye manasındaki إِذَا den sonra müsned hazfedilir. Örnek: { رَجَعْتُ إِلَى الْبَيْتِ فَإِذَا اللَّصُّ } Eve döndüm birde ne göreyim hırsız! Bu cümlede çalmak fiili hazfedilmiştir.

c. Takdîm ve Te'hîr

Cümlede asıl olan mamülün amilden sonra gelmesidir. Yani isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde de fiilin öne gelmesi gerekir. Ancak bazı durumlarda belli maslahatlardan dolayı öne geçirme veya arkaya bırakma yapılabilir.

Takdîm, bir sebepten dolayı cümle dizemindeki bir kelimenin diğer bir kelimedenden önce getirilmesidir. **Te'hîr** ise, önce gelmesi gereken bir ögenin bazı şartlardan dolayı sonraya bırakılması, geciktirilmesi demektir.¹⁰⁴ Takdîm veya te'hîr kelimenin lafız olması bakımından değil manası açısından yapılır. Zîra bir cümlede bulunan her kelimenin diğer bir kelimeye zâhiren hiçbir üstünlüğü yoktur. O halde takdîm veya te'hîr için bazı sebepler olmalıdır. Bu sebeplerin bazıları şunlardır:

¹⁰¹ Tevbe, 9/3.

¹⁰² Ra'd, 13/35.

¹⁰³ Lokman, 31/25.

¹⁰⁴ Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-Î'câz fî İlmî'l-Meânî*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1988, s. 83; ; es-Sa'îdî, *a.g.e.*, s. 80; Merâğî, *a.g.e.*, s. 100; Habenneke, *a.g.e.*, c. 1, s. 350; Abdul'âtî, Garîbu'l-Allem, *Dirâsetu fîl-Belâğatî'l-Arabîyye*, Menşurâtu Câmiati Kânyunus, 1. Baskı, Bingazi, 1997, s. 37; Atîk, *a.g.e.*, s. 133; Bolelli, *a.g.e.*, s. 390; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 57; Eren – Uzunoğlu, *Edebi Sanatlar*, s. 106; Bulut, *a.g.e.*, s. 121; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 43; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 176.

1) Müsnedin İleyhin Takdim ve Tehir Sebepleri

a) **Tahsis** için takdim yapılır. Fakat bunun için haberin fiil olması ve müsnedin ileyhin nefyden sonra gelmesi gerekir. Örnek: { **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** } **وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** “*Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.*”¹⁰⁵ Bu ayette “*ıyyâke*” lafzı tahsis içindir. Bu takdim ile yapılacak olan ibdetde şirkin asla olmayacağı ifade edilmiştir.

b) **İllet** ve sebepten dolayı takdim yapılır. Yukarıdaki ayette “**نَعْبُدُ**” fiili, “**نَسْتَعِينُ**” den önce gelmiştir. Bu takdim; “**نَعْبُدُ**” ibadet etmek, “**نَسْتَعِينُ**” yardım dilemeye yüzü olmanın sebebi olduğu için yapılmıştır.

c) **Fâsılayı** gözetmek için tehir yapılır. Örnek: { **فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ** } “*Öyleyse yetimi hor görme.*”¹⁰⁶ Bu ayetteki “kahera” fiili, fâsıla sebebiyle tehir edilmiştir.

d) **Mertebeden** dolayı takdim yapılır. Örnek: { **غَفُورٌ رَحِيمٌ** } “*Allah çok esirgeyen ve bağışlayandır.*”¹⁰⁷ Mağfiret selamete, rahmet de ganimete vesiledir. Selâmet, ganimetten önce istendiğinden bu ayette takdim yapılmıştır.

e) Merhamet dilemek için tehir yapılır. Örnek: **إِلٰهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي** **أَتَاكَ** “Allahım! Âsi kulun sana geldi” cümlesinde merhamet dilemek için fiil sona getirilmiş tehir yapılmıştır.

d. Kasr

Kasr, bir şeyi kendine tahsis etmek, özgeleştirmek demektir. Yani bir şeyin başkalarında bulunmayıp sadece bir şeyde bulunduğunu söylemektir.¹⁰⁸ Diğer bir ifadeyle, olumsuz bir hükümlle olumlu bir hükümü tek bir cümlede kısaca ve tekitle ifade etme şeklidir.¹⁰⁹ İlk şey maksûr, ikincisi de maksûrun aleyhtir. Örnek: **لَا تَعْبُرُ الْقَنَاةَ إِلَّا السُّنُنُ الصَّدِيقَةُ** “Kanalı ancak dost gemiler geçebilir” cümlesi zâhiren dost gemileri kanalı geçebildiğini, zımnın de düşman gemilerin geçemediğini ifade eder. Kanal geçebilmek dost gemilere tahsis edilmiştir.

¹⁰⁵ Fatiha, 1/5.

¹⁰⁶ Duhâ, 93/9.

¹⁰⁷ Bakara, 2/173.

¹⁰⁸ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 98; Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 357; es-Sa’îdi, *a.g.e.*, s. 47; Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 146; Âküb İsa Ali, *a.g.e.*, s. 231; Merâğî, *a.g.e.*, s. 150; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 281; Atik, *a.g.e.*, s. 142; Çöğenli, *a.g.e.*, s. 51; Eren – Uzunoglu, *Belâgat*, s. 60; Eren – Uzunoglu, *Edebi Sanatlar*, s. 110; Bulut, *a.g.e.*, s. 124; Bolelli, *a.g.e.*, s. 311; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁰⁹ Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 264.

Kasr yapma yöntemi dörttür:

a) Nefy (ما) ve istisnâ (إلا) harfiyle kasr yapılır. Örnek: { وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا } زَسْوَلُ “*Muhammed, sadece elçidir.*”¹¹⁰

b) İnnemâ (إِنَّمَا) edatıyla kasr yapılır. Örnek: { إِنَّمَا يَنْتَكِرُ أَوْلُوا الْأَبَابِ } “*Ancak sağduyu sahipleri düşünüp ibret alırlar.*”¹¹¹

c) Bel, lâkin, lâ لا، لَكِنْ، لَكِنْ harfleriyle atıf kasrı yapılır. Örnekler: جَاءَ “Halit değil Muhammed geldi”, مَا جَاءَ خَالِدٌ وَلَكِنْ مُحَمَّدٌ “Halit gelmedi, ancak Muhammed geldi” أَحِبُّ الْبِلَاغَةَ لَا الرِّيَاضِيَّاتِ “Matematiği değil belâgatı severim”, لَا أَتَقْنُ الْكِتَابَةَ بَلَّ الْقِرَاءَةَ “İyi yazamıyorum, ama okuyabiliyorum”

d) Kelimenin tehiri gerekirken takdîm edilmesiyle kasr yapılır. Örnek: عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ Sadece O’na tevekkül ettim.

Kasr, hakîki veya izâfi olabilir.

a) Hakîki/gerçek kasr; maksûru, maksûrun aleyh dışına taşımak üzere bir şeyin başka bir şeye tahsis edilmesidir.¹¹² Örnek: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Allahtan başka hiçbir ilah yoktur” Bu cümlede ulûhiyyet vasfı sadece Allah’a tahsis edilmiştir.

b) İzâfi/göreceli kasr ise, başka bir şeye izafe edilerek yapılır. Kavramlar arasındaki tahsis belli bir şeye göre yapılır. Örnek: لَا شَجَاعَ إِلَّا عَلِيٌّ Ali’den başka cesur yoktur. Buradaki daraltma, mevsufun sıfata kasrı yoluylaadır.

İzâfi kasr, muhatabın durumuna göre, ifrâd, kalb ve tâyin kasrı olmak üzere üçe ayrılır.

İfrâd kasrı; muhatap bir sıfata iki kişinin ortak olduğunu veya bir kişide iki ayrı sıfatın bulunduğu inanmış ise mütekellimin ortaklığı ortadan kaldırmak için yaptığı tahsistir.¹¹³ Örnek: الشَّجَاعُ عَلِيٌّ لَا سَفْيَانَ Cesur olan Süfyan değil, Ali’dir.

Kalb kasrı; muhatabın bir şeyi yanlış anladığını bildirmek için yapılır. Örnek: مَا هَرَبَ إِلَّا سَفْيَانَ Süfyan’dan başka kimse kaçmadı.

¹¹⁰ Âl-i İmran, 3/144; ayrıca bakz.: 3/62; Şuarâ, 26/113; Hûd, 11/83; Yusuf, 12/31.

¹¹¹ Zümer, 39/9; ayrıca bakz.: Hucurât, 49/13; Nahl, 16/105; Teğabun, 64/15; Fâtır, 35/28; Ra’d, 13/40.

¹¹² Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 61; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 276; Bulut, *a.g.e.*, s. 126; Bolelli, *a.g.e.*, s. 319-321.

¹¹³ Bulut, *a.g.e.*, s. 128; Bolelli, *a.g.e.*, s. 323; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 62.

Tayin kasrı; muhatap zihnindeki tereddüdü ortadan kaldırmak için yapılan kasırdır. Örnek: الْأَرْضُ مُتَحَرِّكَةٌ لَا ثَابِتَةٌ Yeryüzü sabit değil hareket halindedir.

e. Vasl ve Fasl

Vasl, bazı cümleleri bazısına atfetmektir. **Fasl** ise, atfı terk etmektir. Diğer bir ifadeyle vasl, bir cümleyi diğer bir cümleye (و، ف، ثُمَّ، أَوْ) bağlaç yardımıyla bağlamaktır. Fasl ise, bir cümleyi diğerine bağlamadan her birini ayrı ayrı zikretmektir.¹¹⁴

Vasl yapabilmek için iki cümle arasında ya hüküm birliği ya da bir ilişki ve bir münasebet olması gerekir. Vasl yapılan yerlerden bazıları şunlardır:

a) İlk cümlenin iraptan mahalli varsa ve ikinci cümle de buna katılacaksa ilkinde bağlanır. Örnek: عَلِيٌّ يَقُولُ وَيَفْعَلُ Ali söyler ve yapar.

b) İki cümle arasında fasl manayı bozacaksa vasl yapılır. Örnek: Ahmet geldi mi? Sorusuna cevap olarak، لَا، وَأَيَّدَكَ اللهُ “Hayır, Allah sana yardım etsin” ifadesindeki “vav” kaldırılırsa mana bozulur; beddua manasına gelir.

Fasl yapılan yerlerden bazıları ise şunlardır:

a) İki cümle arasında tam birlik varsa fasl/bağlama yapılır. Örnek: { ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ / هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ } “*İşte Kitap! onda şüphesiz yoktur / müttakilere rehberdir.*”¹¹⁵ Bu iki cümle arasında kemâl-i ittisâl (tam bir bağlantı) vardır.

b) Haber ve inşa gibi ayrı kip olmaları bakımından iki cümle arasında bir kopukluk varsa fasl yapılır. Örnek: تَزَلَّ الْمَطْرُ / خِذِ الْمَطْرِيَّةَ مَعَكَ “Yağmur yağdı, Şemsiyeyi yanına al” cümlelerinin ilki haber cümlesi; diğeri inşa cümlesidir. Bu iki cümle arasında kemâl-i inkitâ’ (tam bir kopukluk) vardır.

c) İkinci cümle birinci cümleden anlaşılan bir sorunun cevabı olduğunda fasl yapılır. Örnek: { وَمَا أَنْزَلْنَا نَفْسِي / إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ } “*Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç,*

¹¹⁴ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 118; es-Sa’îdî, *a.g.e.*, s. 124; Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 157; Âkûb İsa Ali, *a.g.e.*, s. 298; Cürçânî, *a.g.e.*, s. 170; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 298; Atîk, *a.g.e.*, s. 154; Bâbertî, *a.g.e.*, s. 371; Bolelli, *a.g.e.*, s. 333; Bulut, *a.g.e.*, s. 133; Karamollaoğlu, *a.g.e.*, s. 309; Eren – Üzunoğlu, *Belâgat*, s. 63; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 104.

¹¹⁵ Bakara, 2/2.

*nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.*¹¹⁶ İkinci cümle, “Nefis kötülüğü emredici midir?” sorusunun cevabı mahiyetindedir.

f. İcâz, İtnâb ve Müsâvât

Manâ ile lafız eşitse, musâvât; mana lafızdan fazlaysa icâz; lafız manadan fazlaysa itnâb olur. Şimdi bu terimlere kısaca bakıp birer örnek verelim.

İcâz, meramı açık ve net bir şekilde ifade etmek suretiyle, az kelimelerle çok manaları anlatmak, insanların alışık oldukları lafızlardan daha az lafızla anlamı da bozmadan maksadı söylemektir.¹¹⁷ Yani az ve öz konuşmaktır. *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* “Ameller niyete göredir” hadisi gibi. *{ وَأَلَّكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ }* “Kısasta sizin için hayat vardır”¹¹⁸ Kişi birini öldürdüğünde kendisinin de öldürüleceğini (kısas yapılacağını) bilirse, öldürme teşebbüsünden vazgeçer. Böylece hem kendi hayatı hem de öldürmek istediği kişinin hayatı kurtulmuş olur.

İtnâb, tekrar etmeksizin yeni bir fayda için lafızın manadan fazla olmasıdır.¹¹⁹ Diğer bir ifadeyle, itnâb; herhangi bir maslahattan dolayı haşve ve tatvil (demagoji) yapmadan sözü uzatmaktır. Örnek: *{ تَتَرَّى } “O gece melekler ve Rub(Cebraîl) iner de iner.”*¹²⁰ Cebrâil (a.s.) da bir melek olmasına rağmen burada ismen zikredilmiş ve “itnâb” yapılmıştır. Buradaki maslahat, onun azametine işaret etmektedir.

Müsâvât, sözde maksadı ifade edecek kadar kelime kullanmaktır. İnsanlar arasında en yaygın olan sade bir üslup ve açık lafızlarla maksadı ifade ederken mana ile lafız arasında eşitlik sağlamaktır.¹²¹ Bu sade

¹¹⁶ Yusuf, 12/53.

¹¹⁷ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 143; Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 459; Âkûb İsa Ali, *a.g.e.*, s. 321; Atik, *a.g.e.*, s. 167; Merâgî, *a.g.e.*, s. 182; Bolelli, *a.g.e.*, s. 356; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 65; Eren – Uzunoğlu, *Edebi Sanatlar*, s. 120; Bulut, *a.g.e.*, s. 143; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 371; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 177.

¹¹⁸ Bakara, 2/179.

¹¹⁹ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 151; es-Sa’îdi, *a.g.e.*, s. 116; Ahmed Hâşimî, *a.g.e.*, s. 181; Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 481; Âkûb İsa Ali, *a.g.e.*, s. 329; Merâgî, *a.g.e.*, s. 191; Tehânevî, *a.g.e.*, c. 1, s. 222; Cürçânî, *et-Târîfât*, s. 86; Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 323; Atik, *a.g.e.*, s. 179; Eren – Uzunoğlu, *Belâgat*, s. 67; Eren – Uzunoğlu, *Edebi Sanatlar*, s. 123; Bolelli, *a.g.e.*, s. 366; Bulut, *a.g.e.*, s. 153; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 361; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 159.

¹²⁰ Kadir, 97/4.

¹²¹ Fadl Hasan Abbas, *a.g.e.*, s. 507; Atik, *a.g.e.*, s. 194; Bulut, *a.g.e.*, s. 167; Bulut, *a.g.e.*, s. 65; Bolelli, *a.g.e.*, s. 384; Karamollağlı, *a.g.e.*, s. 383.

üslûp halkın avamı için kullanılır. Zîra herkes belâgat ilminin inceliklerini öğrenmeye fırsat bulamaz. Birkaç örnek: {كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَتْ رَيْبٍ} “Herkes kazandığı karşılığında rehindir.”¹²² {مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ} “Kim inkâr ederse inkârının zararı kendisinedir.”¹²³ {إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي } “Allah adaleti, hatta adaletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.”¹²⁴ Yukarıdaki ayetlerde cümlelerin her ögesi yerli yerinde olduğundan musâvât vardır. Bu tarz cümlelerde bir ögenin düşürülmesi anlatım bozukluğuna sebep olur.

Sonuç

Belâgat, fitrî bir melekedir. Bu ilmin kuralları tedvin edilmeden önce de şair ve hatipler tarafından belâgat pratik hayatta kullanılmaktaydı. Hem lafzî hem de manasıyla edebî mucize olan Kur’ân, bir belâgat harikasıdır. Üslûbundaki bu mükemmellik sebebiyle Kur’ân belâgat ilminin en sağlam temel kaynağıdır. Edebî sanatların en güzel örnekleri Kur’ân’da bulunur. Bu harikalar karşısında beşerin âciz kalması, Kur’ân’ın ilâhî bir üslûba sahip olduğunu gösterir.

Belâgat, sözün fasih olmasıyla birlikte zaman ve zemine uygun olmasıdır. Fesahat olmadan belâgat olmaz. Fasih sözde ses ve mana kusurları bulunmaz. Fasih edip, öz söz söylemek gerektiğinde îcâzı; konuyu biraz daha izah etmek gerektiğinde itnâbı; hükmün pekiştirilmesi gerektiğinde te’kidi ve yerine göre takdîm veya te’hir yapmasını bilmelidir. Edip, üslûbunu muhatabının kültür seviyesine göre seçmelidir. Muhatabının anlayış seviyesine göre mecazı, teşbihi ve kinayeyi yerli yerinde kullanmalıdır.

Kur’ân-ı Kerimi doğru anlamaya hizmet eden belâgat ilmi, meânî, beyân ve bedî’ ilimlerinden meydana gelir. Meânî ilmi, sözü yeri ve zamanına göre söyleme inceliklerini ele alır. Bu ilim, isnâd, müsned, müsnedün ileyh, zikir-hazf, takdim-te’hir, ta’rîf-tenkîr, fasl-vasl ve îcâz-itnab gibi konuları inceler. Güzel söz söyleme sanatları dilin tabi-

¹²² Tûr, 52/21.

¹²³ Rum, 30/44.

¹²⁴ Nahl, 16/90.

atında vardır. Beyân melekelerini kaybetmeyen ve temiz fitratını koruyabilen her insan bu sanatları kullanarak sözün tadına varabilir.

Kaynaklar

Abdul'âti, Ğaribu'l-Allem, *Dirâsetu fî'l-Belâğatî'l-Arabiyye*, Menşurâtu Câmiati Kânyunus, 1. Baskı, Bingazi, 1997.

Ahmed Hâşimî, *Cevâbiru'l-Belâğa* fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî, Dâru İbn Haldun, İskenderiyye, ts.

Akdemir, Hikmet; *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999.

Akkâvî, İn'âm Fevâl; *el-Mu'cemul Mufasssal fî Ulûmî'l-Belâğa*, el-Bedî'i ve'l-Beyân ve'l-Meânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1996.

Âkûb, İsa Ali, *el-Kâfî fî Ulûmî'l-Belâğatî'l-Arabiyye*, el-Câmiatu'l-Meftûha, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 1. Baskı, Bingazi, 1993.

Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *Belâğatu'l Vâzıba*, Dâru Kuba, Dımeşk, 2007.

Atîk, Abdulaziz, *İlmu'l-Meânî, el-Beyân, el-Bedî'*, Daru'n-Nahdati'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Bâbertî, Ekmeluddin Muhammed, *Şerbu't-Telbîs*, thk. M. Mustafa Ramazan, el-Munşietu'l-Amme, 1. Baskı, Trablus, 1983.

Besyûnî, Abdulfettah Feyyûd, *İlmu'l-Meânî*, I-II, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1986.

Bilgegil, M. Kaya; *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Belâğat*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989.

Bolelli, Nusrettin, *Belâğat*, İfav. Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2011.

Bulut, Ali, *Belâğat*, (Meânî, Beyân, Bedî') İfav. Yayınları, İstanbul, 2013.

Cürcânî, Abdulkâhir, *Delâilü'l-Î'câz fî İlmi'l-Meânî*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1988.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Şerif, *Kitâbu't Târîfât*, Dâru'n-Nefâis, 2. Baskı, Beyrut, 2007.

Çöğenli, Sadi, *Arapça Belâğat*, Erzurum, 2012.

Eren, Cüneyt – Uzunoglu, Vecih, *Arapça Belâğat*, Cantaş yayınları, İstanbul, 2012.

Eren, Cüneyt – Uzunoglu, Vecih, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar*, Belâğat,

- Sütun Yayınları, İzmir, 2006.
- Fadl, Hasan Abbas, *El-Belâğa, Funûnubâ ve Efnânubâ*, İlmu'l-Meânî, Dâru'l-Furkân, 4. Baskı, Ürdün, 1997.
- Ferâhî, Abdulhamid, (ö.1349h.); *Mufredâtu'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ecmel Eyyûp İslâhî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrut, 2002.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Mubît*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008.
- İbn Fâris, Ebu Hüseyin Ahmed b. Fâris Zekerîyya, (395h.) *Mekâyisu'l-Luğa*, Thk. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed (ö.1410h.); *Lisânu'l Arab*, I-IV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999.
- İsfahânî, Râğîb; *el-Müfredâtu fî Ğaribi'l Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- Kalkîle, Abduh Abdulaziz; *el-Belâğatu'l-İstîlâbiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Baskı, Kahire, 1992.
- Karamollaoglu, Fatma Serap, *Meânî İlmi*, İşâret yayınları, İstanbul, 2013.
- Kazvîni, el-Hatîb, *El-İzâb fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2003.
- Külekçi, Numan; *Edebî Sanatlar*, Akçağ yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2011.
- Mecdi Vehbe, Kâmil Mühendis; *Mu'cemu'l-Mustalabâti'l-Arabiyye fî'l-Lugati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lübnan, 2. Baskı, Beyrut, 1984.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu'l-Belâğa*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 1993.
- Muhammed Ebu Musa, *Hasâisu't-Terkîb*, Mektebetu Vehbe, 4. Baskı, Kahire, 1996.
- Sa'dî, Ahmed Muhammed Said, *el-Hülâsatu fî'l-Belâğati'l-Arabiyye*, Dâru'r-Ruvâdi lin-Neşr, 1. Baskı, Dımeşk, 2010.
- Sa'îdî, Abdulmuteal, *el-Belâğatu'l-Âliye*, İlmu'l-Meânî, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1991.
- Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İstîlâbati'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, I-II, thk. Refik Acem, Mektebetu Lübnan, 1. Baskı, Lübnan, 1996.
- Uzun, Tacettin, *Anlatımlı Belâğat*, 1. Baskı, Konya 2008.
- Yakub, İmyul Bedî' ve Asi, Michel; *el-Mu'cemu'l-Mufassalu fî'l-Lugati ve'l-Edeb*,

Dâru'l-İlmi li'l-Meleyîn, Beyrut, 1987.

Zebidî, Seyyid Muhammed Mürteza Hüseyinî (ö.1306h.); *Tâcu'l-Arûs min Cevheri'l-Kâmûs*, et-Türâsu'l-Arabî, Kuveyt, 2004.